

YENİ KAZAK ALFABESİ
NEW KAZAKH ALPHABET

Mustafa ÖNER*

Özet

Türklerin İslam kültür dairesine girdikten sonra asırlardır kullandığı Arap alfabesi, XIX. yy. sonlarında eğitim ve kitap basımı bakımından tenkit edilmeye başlar. Bununla Türk yazı dillerine göre bu eski alfabeyle ıslah etme çabaları da gelişmiştir. Bunlar 1920'li yıllarda en olgun halini almış ve eski alfabenin reformu yerine doğrudan Latin alfabesini kullanma fikri gündeme gelmiştir. 1926'da SSCB'de yapılan I. Bakü Türkoloji Kurultayında Türk toplulukları için Latin alfabesi kullanma kararı alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de 1928'de Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde alfabe devrimi yaparak Latin esaslı Yeni Türk Harflerini kabul etmiştir. 1930'ların sonundan beri Kiril alfabesi kullanan Sovyetler Birliği dâhilindeki Türk Dünyası, 1991'deki bağımsızlık süreciyle birlikte Latin alfabesini kullanmaya başlamıştır. Kazakistan da hâlen içinde yaşadığımız süreçte Latin alfabesini kabul etmiştir. Kazakça 32 harfli yeni Latin alfabesinde Rusçaya özgü gereksiz harflerden kurtulmuş ve yeni bir millî imlâ oluşturma imkânı bulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk Dünyası, Alfabe, Latin alfabesi, Kazakça.

Abstract

The Arabic alphabet, which Turks used for centuries after entering Islamic cultural context, began to be criticized in terms of education and book printing in the late 19th century. With this, according to the Turkish writing languages, efforts to improve this old alphabet have also developed. They became the most mature in the 1920s and came up with the idea of using the Latin alphabet instead of reforming the old alphabet. In 1926, at the 1st Baku Turcology Congress held in the USSR, the decision to use Latin alphabet for Turkish communities was taken. Under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the Turkish Republic accepted the new Turkish alphabet which was based on Latin alphabet by making revolution in 1928. The Turkic World within Soviet Union which were using Cyrillic alphabet from the end of the 1930s, began to use Latin alphabet with the independence period in 1991. Kazakhstan also accepted the Latin alphabet in the process we were living in. The Kazakh language got rid of the Russian unnecessary letters in the new 32-letters Latin alphabet and found possibility about creating a new national spelling.

Key words: Turkic World, Alphabet, Latin alphabet, Kazakh language.

XX. yüzyıldaki dünya tarihini belirleyen en büyük olaylardan biri 1917'deki Ekim Devrimi ise, bu çağın bitişini bize haber veren de herhalde

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir-Türkiye.
E-mail: mustafa.oner@ege.edu.tr

herhalde Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılıdır. Böylece bu sosyalist federasyonu, Sovyetleri meydana getiren on beş cumhuriyetten biri olan Kazakistan, 16.12.1991'de Türk uluslarının tarihî merkezi olan 2,724,900 kilometre karelik geniş topraklarında bağımsız bir ülke olarak yeniden doğmuştur.

Bağımsızlık ilanının üzerinden çeyrek asır geçen Kazakistan, bugün 18,6 milyona varan nüfusu ile kişi başına yıllık geliri 25.000 dolar olan ciddi bir ekonomi üretmektedir. Türk Dünyasının maddi ve manevi varlığına büyük bir katkı sağlayan Kazakistan, tabii olarak Türkiye'de en çok bilinen ve izlenen Türk soylu ülkelerin başında gelmektedir. Sovyet döneminin en önemli toplumsal hareketlerinden biri olan "Jeltoksan (Aralık) 1986", enternasyonalist düzene karşı onurlu bir millî direniş olarak Türk aydınları tarafından izlenmiştir. İskit çağından beri Türklerin atalarının topraklarında, Kazakistan arkeolojisinin keşiflerinin başında gelen *Pazırık Kurganı* ve burada gün ışığına çıkarılan "Altın Elbiseli Adam" hakkındaki haberler ve bilgiler; merhum Hasan Oraltay (1971), Nihal Atsız (1978), Nejat Diyarbakirli (1973) ve Emel Esin (1978) tarafından daha 1970'li yıllarda duyurulmuşlardı. Rus tarihçiliğine karşı aynı dönemde cesur bir çıkışı olan Oljas Süleyman ve efsanevi kitabı "AziYa" da bütün Türk Dünyasında popüler olan Kazak Türkolojisinin temsilcilerindendir.

Türkiye'de, Türklerin eski yurduna, Türk Dünyasına yönelik devlet düzeyindeki büyük ilgi bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dili, tarihi ve kültürü üzerine bilim kurumlarını oluşturduğu ilk yıllardan itibaren şekillenmiştir: İstanbul Üniversitesi içinde kurulan *Türkiyat Enstitüsü* (1924) ülkemizin ilk enstitüsüdür; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, dünya çapında tanınmış bilgin Mehmed Fuad Köprülü'yü buraya müdür tayin ettiğinde Türkiye Cumhuriyeti henüz bir yaşında bile değildi. Ertesi yıl bu kuruma katılan Başkurt soylu bilgin Zeki Velidi Togan, büyük tarihçi V. V. Bartold'un İstanbul'da Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler vermesine aracılık etmiş ve tercümanı olmuştur; verilen 12 konferans Türkçe ve Rusça olarak basılmış, 1935'te Almancaya, 1945'te Fransızcaya, 1956'da Arapçaya tercüme edilmiştir: *Orta Asya Türk Tarihi Üzerine Dersler* (Eyice 1992: 86).

Atatürk'ün öncülüğü ile başlayan ilk uluslararası dil ve tarih kurultayları (1931, 1932, 1934, 1936) SSCB ve Türk Dünyasından delegelerin gelmesi ile yüksek bir bilim seviyesinde yapılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yılında, 29 Ekim 1933'te Ankara'da seslendirilen şu Türk Dünyası kardeşlik siyaseti bugün de geçerliliğini korumaktadır:

“Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. (...) Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir”.

Büyük Önder’in bu samimi ilgisinin bilimsel olarak da hep sürdüğünü biliyoruz: 1932’de başlayan Türk dil devrimindeki çok ciddi bir katkının, eski Türk yurdunda yaşayan lehçelerin ve yazı dillerinin söz varlığından yapıldığı açıktır. Mustafa Kemal Atatürk, ilk Türkologumuz Kaşgarlı Mahmud’dan Kayyum Nasrı, L. Budagov, P. Courteille, W. Thomsen, V. V. Radlov, P. M. Melioranskiy, Bekir Sıdkı Çobanzade, Ahmet Baytursın, N. F. Katanov, E. K. Piekarski, K. K. Yudahin gibi çağımızın büyük bilginlerine kadar Türk yazı dilleri üzerine eserlerle yakından ilgilenmiştir; Anıtkabir’deki şahsi kütüphanesi bu eserlerle doludur (Öner, 2006).

1926, Türk soylu toplumların kültür tarihinde önem taşıyan bir tarihti: Bakü’de 26.02.–06.03.1926 tarihleri arasında toplanan SSCB I. Türkoloji Kurultayının başlıca konusu alfabe idi. Buraya sadece Sovyetlerin her yerinden değil yurt dışından da katılanlar oldu (Avrupa’dan Teodor Menzel, Gyula Meszaros, Paul Vittek ve Türkiye’den Mehmet Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Bey gibi). Bu bilimsel kongreye katılanların, hem alfabe konusuna hem de genel Türkolojiye ait yüksek seviyeli katkıları olmuştu. Türk dil biliminin bugün de öncü bilginleri olarak anılan şahıslar da bu kurultayın katılımcısı oldular: Bartold Vasiliy Vladimiroviç; Katanov Nikolay Gavriloviç; Malov Sergey Yefimoviç; Poppe Nikolay Nikolayeviç; Rudenko Sergey İvanoviç; Samoyloviç Aleksandr Nikolayeviç; Şerba Lev Vladimiroviç; Yudahin Konstantin Kuzmiç vb.

Ayrıca Türk Dünyasının yüz yıl önceki alimleri de kendi halklarının alfabe ve dil meseleleri hakkında sözlerini söylediler: Baytursın Ahmed (Kazak); Tınıstanov Kasım (Kırgız); Said Halid (Özbek) İbrahimov Galimcan; Şeref Galimcan; Alparov Gıybed; Saadi Gabdurahmanov (Kazan Tatar); Çobanzade Bekir Sıdkı; Ayvazov Sabri; Akçokraklı Guseyn; Odabaş Habibulla (Kırım Tatar) vb. Bunların hiçbiri de 1926’dan sonra rahat hayat bir sürmemiş, kendi yataklarında ölmemiştir; Stalin repressiyaları 1926’da

Bakü’de kendi halkı için ilmî fikirlerini söyleyen bu namuslu adamları uydurma mahkemelerde süründürmüş ve 1937-38 arasında ortadan kaldırmıştır.

XX. yüzyılın en mühim olaylarından biri olan 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı hakkında Türkiye’de daima başka kaynaklardan sınırlı ve az bilgi alsak da; bu kurultayın tam 70. yılında, 1996’da vefat eden büyük Tatar Altayist-Türkologu Üzbek Bayçura’nın bana vasiyet edilmiş Leningrad’daki şahsi kütüphanesinden getirdiğim kitaplar arasında şu kitabı bulunca bu toplantıyı daha genişçe öğrenme imkanı buldum:

Первый Всесоюзный тюркологический съезд 26 февраля - 5 марта 1926 г. Стенографический отчет. Баку, 1926. “Общества обследования и изучения Азербайджана”.

Bu kaynağa göre de kurultayın 70. yılı için Ankara’da Türk Dil Kurumunda yapılan toplantıya şu bildiri ile katıldım: “I. Baku Türkoloji Kongresinde İdil-Ural Türkleri” (1926 Baku Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı, 29-30 Kasım 1996, TDK: 726, Ankara, 1999, 13-25).

Türk Dil Kurumunda Kurultay tutanaklarının Türkçesini yayımlama kararı Başkan Ahmet Bican Ercilasun tarafından alındı fakat geç kalan bu proje ancak Azerbaycanlı Prof. Dr. Kamil (Veliyev) Nerimanoğlu’nun katkısı ve Başkan Şükrü Halûk Akalın’ın yönetimi ile 2008 yılında hayata geçti; biz böylece 1926’daki Kurultayın steno tutanaklarını yayımladık:

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Tutanaklar. Çevirenler: Kamil Veli Nerimanoğlu, Mustafa Öner, Ankara 2008, s. 486+44 [Türk Dil Kurumu Yayınları: 936. ISBN 978-975-16-2047-7].

Bu kitap on yıldır Türkiye’de, Türk Dünyasında alfabe meseleleri ve Sovyetler Birliği’nin sonraki kültür siyaseti üzerine birinci derecedeki kaynak halinde okunmaya başladı.

Ben, bu 1926’da Bakü Kurultayında alfabe konusunda en ciddi bildirilerden birini veren Prof. Dr. Lev Vladimiroviç Şçerba’nın görüşlerinin bugün de devam eden alfabe meselesi için faydalı olduğunu görüyorum. Bu büyük Rus fonetisyeni, Kazan Dil Bilimi Mektebinin kurucusu ve dünya dil bilimine *fonem* kavramını öğreten Polonya asıllı Jan Baudouin Courtenay’ın (Boduen Kurtene) öğrencisidir. Unutmayalım ki bu 1920’li yıllar Rusya’da B. Kurtene gibi saf dil bilimi kurucularının ve onun tesiriyle Türk Dünyasının yaşayan dillerine yönelen V. V. Radloff, A. N. Samoyloviç gibi büyük Türkologların iklimindedir, henüz Stalin’in repressiyalar ile korkuttuğu ve kirlettiği Türkoloji yoktur. Buna göre bilimsel bir bakış açısı sunan L. V. Şçerba’nın alfabe üzerine görüşlerine bir asır sonra da bakabiliriz.

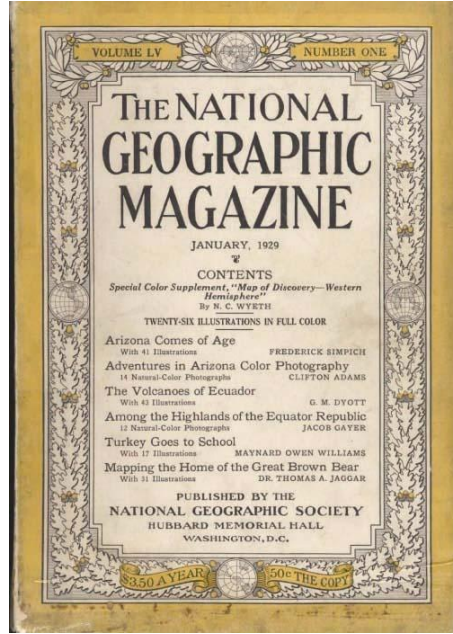
Onun 1926'da gösterdiği gibi yazım bilgisi (*orfoloji*) konusunda 4 esas vardır:

1) Fonetik, 2) Etimolojik, 3) Tarihî ve, 4) İdeografik.

L. V. Şçerba'ya göre; “Dilin özelliği sosyal olmasıdır, insanlar arasında ilişkiye hizmet ediyor, grupları birleştiriyor. Yazı ise özelliğine uygun olarak belki dilden de daha sosyaldır. Bu sebeple de, ‘konuştuğun gibi yaz’ fonetik esası doğal olarak en demokratik, en kolay, en sade yoldur. Alfabeyi öğrenmekle hatasız okumak yazmak mümkündür. Kanaatimce Türk halkları için en doğrusu, fonetik ve etimolojik prensipleri karıştırıp birleştirmektir.”

L. V. Şçerba'nın burada anlattıklarından “fonetik prensip” Türkiye’de 1928’de Latin karakterli Yeni Türk Alfabesi için esas oldu. Bu yeni fonetik alfabe, Osmanlı devrindeki Arapça konsonant esaslı hece yazısına tam bir reaksiyon idi. Türkiye’de o dönemde sadece alfabe değil yeni bir yazı dili kurmak meselesi de olduğu için konuşma diline yani fonetiğe dayanan bir alfabe ve bir yazı dili yapılmıştır; 90 yıldır da bu vasıta milletimize çok faydalı oldu, ülkede yazı dili ve alfabe problemi kalmadı.

Türkiye’de yeni alfabenin kabul edilmesi sürecinde 1928 yılında birkaç ay içinde, hızlı bir devrim yapılabilirdi. Okuma yazma oranının zaten pek düşük olduğu o çağda bu hızda bir devrim kolaydı ve Mustafa Kemal Atatürk gibi milletin efsanevi önderi bu devrime öncülük ediyordu. 9 Ağustos 1928’de Alfabe Devrimini açıkladığı İstanbul Sarayburnu mitingindeki şu samimi hitabı bunu gösteriyor: “Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Yeni Türk harflerini her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin yüzde 10’u, yüzde 20’si okuma yazma bilir, yüzde 80’i bilmezse bu ayıptır...” (Giritli, 1988). Türkiye’de bizzat Atatürk’ün öncülük ettiği bu yazı devrimi heyecanı dünya basınında da yankısını bulmuştur:

The National Geographic Magazine Ocak 1929 sayısında “Türkiye Okula Gidiyor” başlıklı uzun bir yazı yayımlar. Avrupa Muhabiri M. O. Williams şunları söylemekte: “482 işaretli Arap yazısı atılmış, bütün Batı dünyasında kullanılan Latin alfabesinden 29 harf alınmıştır. Tüm ulus kendi alfabesini yeniden öğrenmektedir... Karatahta ve defter, postanelerin, karakolların, mağazaların, dükkânların ve bankaların başlıca gereçleri durumuna geldi. Ama dersaneler daha da yaygın... Kahvehaneler, vapurlar, otobüsler, tümüyle okula giden bu ulusun birer dersanesi durumundadır... (Williams 1929).

M. K. Atatürk’ün milletin önüne başöğretmen olarak geçip başlattığı alfabe devriminin benzeri bir millî atılımı bugün Kazakistan’da Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in öncülüğünde de görüyoruz. 25.12.2017’de basında yer alan şu görüşü bunu güzel yansıtır:

“Bu meseleyi bağımsızlık aldığımız günden beri söylemekteyiz. Esas bağımsızlık, dilin bağımsızlığıdır. Birincisi, her şeyin başında gelen bu. Dünyanın yüzde yetmişi bu alfabe ile çalışıyor. O bilimin, teknolojinin, internetin dili. Bu bir. İkincisi, bu alfabenin Kazak diline ne kadar fayda getireceğini, sizler, yazarlar, gazeteciler olarak iyi bilirsiniz. Kiril alfabesi içinde dilimizi bozan, bizim yapımıza uymayan, bize gerekmeyen harfler var. O tarafını da düşünmek gerek. Üçüncüsü biz medeni ülkelerin, gelişmiş 30 ülkenin arasına gireceğiz diyorsak bunlarla birlikte olmalıyız. En sonuncusu da Kazak dilini başka memleketlere öğreteceğiz diyorsak bu alfabenin o işte de faydası var”
https://baq.kz/kk/news/prezident/nazarbaev_latin_alipbi_turali_kazirgi_nuska_duris_dep_sanaimin20171225_215600

Türk Dünyasının yakın tarihinde çok tayin edici bir yeri olan 1926’daki “SSCB I. Bakü Türkoloji Kurultayı”nda alınan Türk halkları için Latin alfabesine geçme kararı Mustafa Kemal Atatürk’ün zaten yıllardır düşündüğü Latin alfabesine geçme kararına uygundu. O dönemin Sovyetler Birliği içindeki Türk Dünyası ile yakından ilgilenen Cumhurbaşkanımız ortak bir Latin alfabesine adım atarken; zaten çağdaş bir cumhuriyet fikrinin de şekillendiği Avrupa medeniyetine bu yeni alfabe ile de katılmış oldu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosunun 01.10.1928 tarihli Latin esaslı Yeni Türk Alfabetesi kararı, hem modern milletler dünyasının hem de Sovyetler içinde şekillenen kardeş Türk Dünyasının bir parçası olmak fikrine dayanmıştır.

Türk Dünyası içinde Türkiye ve Sovyet Türk halkları arasında 1930’lu yılların sonuna kadar süren bu yeni alfabe ortaklığı, Stalin’in Sovyet halklarının alfabelerini birleştirme, tekleştirme (*unifikatsiya*) kararı

ile bitirilmiş ve Kiril esaslı Türk alfabeleri devri başlamıştır. Enternasyonalizmin esas olduğu Sovyetler Birliği, Rus millî alfabetesinin Türkler için de kullanılması gerektiğini emretmiştir: SSCB Türk halkları için Kiril kararının alındığı bu 1938'in '*repressiya*'nın en çok şiddetlendiği yıl olduğunu hatırlatmak gerekir (User 2006: 141-152).

Türk Dünyasının Latin alfabetesine geri dönüşü için Sovyetler Birliği'nin bittiği 1991 yılını beklemek gerekmiştir: 1992'de Azerbaycan, 1993'te de Türkmenistan ve Özbekistan Latin esaslı yeni alfabelere geçmişlerdir. Nihayet Kazakistan'da da 2017'de Latin esaslı yeni alfabeğe geçildi. Kazakistan Cumhurbaşkanlığı'nın 26.10.2017 tarih ve 569 sayılı kararında yer alan alfabe şöyledir (kaynak: <https://kaz.nur.kz/1659468-nazarbaev-latyn-alipbiininh-zhanha-nusq.html>)

ЎТВЕРЖДЕН
Указом Президента
Республики Казахстан
от 26 октября 2017 года
№ 569

АЛФАВИТ
казахского языка, основанный на латинской графике

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	A a	[a]	17	N' n'	[n], [nr]
2	A' a'	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	O' o'	[o']
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[p]
7	G g	[r]	23	S s	[c]
8	G' g'	[r']	24	S' s'	[s]
9	H h	[x], [h]	25	C' c'	[q]
10	I i	[i]	26	T t	[t]
11	I' i'	[i], [i']	27	U u	[y]
12	J j	[j]	28	U' u'	[y']
13	K k	[k]	29	V v	[v]
14	L l	[l]	30	Y y	[y]
15	M m	[m]	31	Y' y'	[y']
16	N n	[n]	32	Z z	[z]

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Nisan 2017'de yayınlanan "Manevi Yenileşme" başlıklı konsepti içinde en önemli esaslardan biri olarak yeniden Latin alfabetesine geçişin vurgulanması çok büyük değer taşır. Sayın Cumhurbaşkanı, Latin alfabetesine geçiş meselesini bağımsızlık ilanından beri iyice düşünüp ihtiyatlı bir biçimde

hazırladıklarını belirtmektedir. Orhon-Yenisey yazıtları diye tanınan eski Türklerin runik yazılarını insanlık tarihinde en eski alfabelerden biri diye zikreden Kazakistan önderi, “eski Türk dili, V-XV. asırlarda Avrasya’nın çok geniş topraklarında uluslararası dil oldu” diyerek çağdaş Kazakça için de esas olan tarihî dil mirasını anmaktadır. Bu topraklarda İslamiyet’in yayılmasıyla birlikte X. yüzyıldan XX. asra kadar Arap alfabesinin yayılmış ve nihayet SSCB kurulduktan sonra 1929 yılındaki yeni Latin alfabesi yönündeki kararlar 1940’a kadar “Ortak Türk Alfabetesi” («Біртұтаc түркі алфавитін») kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in “Manevi Yenileşme” konsepti içindeki “Böylece Kazak dilinin alfabesini değiştirme tarihi temelde siyasi sebeplerle belirlendi” cümlesi bu alfabe meselesini nasıl kavradığını açıkça belli etmektedir. 2012’de yayımlanan “Kazakistan-2050” stratejisinde 2025’den itibaren her alanda Latin alfabesine geçiş gereği bildirilmiştir; buna göre o tarihe kadar bütün resmi belgeler, yayınlar, ders kitapları Latin alfabesi ile basılmalıdır, vakit geçirmeden bu işi ele almak, gerekli hazırlıklara girişmek gerekir. Çağdaş teknoloji ortamının, iletişimin, XXI. asırdaki bilim ve öğretim sürecinin özellikleri esastır. Okul sıralarında zaten İngilizce gibi yabancı diller öğrenen çocuklar için hiçbir zorluk yoktur.

Nazarbayev’in bu tarihî mesajında Latin alfabesine geçme ihtiyacı net olarak ortaya konmuş ve Kazakistan için bir devlet felsefesi şu cümleyle slogan haline getirilmiştir: “Yeni ortamda yenileşmeye dair iç hareket, bizim gelişmemizin en baş kaidesidir. Ömür sürmek için değişmeyi bilmek gerek, buna alışmayanlar tarihin tozlu sayfaları arasında gömülü kalacaktır” (Nazarbayev 2017).

Adı Latin olan yazının bugün milletler üstü bir karakterde olduğunu ve herhangi bir dile ait kılanamayacak kadar çok çeşitli milletler tarafından kullanıldığını belirtmek gerekir: İtalyan, Fransız, İspanyol gibi Roman dilleri; Alman, İngiliz, Flaman gibi Anglo-Sakson dilleri; Litvan, Polan, Çek, Slovak, Sloven, Hırvat gibi Baltık-Slav dilleri ve Fin, Est, Macar gibi Ural dilleri birer yazı dili haline geldiğinden beri Latin alfabesiyle yazılmaktadır. Buna göre Latin alfabesi herhangi bir dille eşitlenemez, bir dil yükü bakımından bu alfabe nötr, yüksüz karakterdedir. 1928’den beri bu alfabeği kullanan Türkiye tecrübesi; bir Türk dilinin Latin alfabesi ile gelişmiş bir okuma, yazma, kitap basma başarısı elde ettiğini ve nihayet bilgisayar ve internet medeniyeti meydana getirilebildiğini ispat eder.

Burada yeni Latin esaslı Kazak alfabesi ve sonra da bu alfabeğe dayalı yeni Kazak imlası hakkında görüşlerimi belirtmek isterim:

1. Millî alfabe asla bir fonetik transkripsiyon olmak zorunda değildir; dilde ne kadar ses varsa o kadar harf olması gerekmez. Harflerin, kelimelerin anlamlarının fonetik temsilcileri, semboller olduğunu unutmamak gerekir. Burada fonetik değil fonolojik esas önem taşır. Yani anlam sınırları içinde olan seslerin (= fonemlerin) yazıya geçirilmesi yeterlidir. Türk yazı dilleri için 40 harfli alfabeler çok fazla yüküdür; 20 kadar harf ise her Türk dili için yetersiz kalır. Böylece Kiril Kazak alfabesindeki 42 harfin şimdi Latin Kazak alfabesinde 32'ye düşürülmesi çok iyi bir adımdır. Kiril Kazak alfabesinde; herkesin bildiği gibi Sovyet devrinin enternasyonal dili olduğu iddia edilen Rusçaya ait Kazakça ile ilgisi olmayan harf ve işaretler vardı, şimdi onların atılması çok doğrudur.
2. Türk yazı dillerinin hepsinde eskiden beri var olan palatal (ön damak) ve velar (arka damak) konsonantlar Türk alfabelerinin bazısında vardır bazısında yoktur: Tatarca ve Türkiye Türkçesi tek bir /k/ ile yazılırken (TT. keçi, kedi fakat kaç, kadın aynı harfle; Tat. kalgan, kilgen aynı harfle) Kazakça, Başkurtça, Kırım Tatarca ise 2 fonem için iki harf vardır. Alfabeden bir harf eksilmesi pratikte ciddi bir kazançtır; Türkiye'de olduğu gibi ka-ke ve ga-ge fonemleri tek birer harfle yazılabilir, pratikte sorun çıkmaz. Çünkü normal Türk ses yapısıyla yaşayan her çağdaş Türk dilinde vokal-konsonant arasında da uyum vardır: Arka damaktaki ka konsonantı ardında ön damak e/i/ü/ö vokalleri gelmez; ön damaktaki ke konsonantı ardından a/ı/u/o vokalleri gelemaz. Alıntı sözlerin bile normal hayatları içinde bu fonetik uyumlara girmesi beklenir. Dolayısıyla *kanat/kenes* kelimelerinin ilk seslerini başka harflerle yazmak pratikte çok önemli değildir.
3. Alıntı sözler Türk lehçeleri ve yazı dillerinde 1000 yıl önce de vardı; bu alıntı sözlerdeki yabancı dillere ait sesleri göstermek için özel işaretler (ayın, hemze, ts, şç, w, q, x) kullanılması gerekmez. Alıntı sözleri orijinal şekilleri ile yazmak ancak "imperiya siyaseti" ile olurdu, Sovyet devrinde böyle yapıldı, oysa Çarlık zamanındaki Rusça alıntılar Arap alfabesini kullanan Kazakçanın telaffuzuna göre yazılıyordu; bağımsız cumhuriyet ve demokrasi siyasetinde dilimizdeki İngiliz, Arap, Rus, Çin alıntı sözlerini yazmak için özel harfler yapmak tamamen yanlıştır. Bu devirde sadece böyle alıntı sözleri yazmak için 5-6 tane daha fazla harfi "millî alfabe"ye ilave etmek lingüistik değil emperyalist bir davranış olacaktır.
4. Bu arada Kazakça sözleri yazmak için kullanılan Kiril-Kazak alfabesindeki [y] ve [ɯ] gibi diftong harflerinin atılması gerekir; 42 harfli olan modern bir alfabe olamaz. Kazak fonetik uzmanlarının hemen kabul edeceği üzere *baruv* sözünde 5 fonem vardır ve aslında beş ses de

yazılmalıdır. Kazakça *iyne* sözünde de 4 fonem vardır, bugünkü *ine* yazılışı kelimeyi 3 foneme doğru zorlamaktadır, kelimenin ses yapısını bozmaktadır. Oysa bugün aynı harfle yazılan Rusça kökenli *indeks* sözünde bu diftong yok. Dilde diftong gösteren bu 2 harfe de [y] ve [ɯ] alfabede gerek yoktur.

5. Alfabenin ve yazının “bir ses-bir harf” prensibi mutlaka esas olmalıdır. Arap harfli Osmanlıcada “teşekkür” sözü hep 4 harfle yazıldı; hiç kimse bu kelimedede 8 ses var diye düşünmemiş bile; Arapça imla atalarımız için yeterli bir esas olmuş ancak bugünkü devirde hiçbir Türk yazı dili de Kazakça da herhangi bir başka dilin imlasına boyun eğmek zorunda değildir.

6. 1991 ardından Latin alfabesini yaratan Özbekçe ve Türkmençe örnekleri hiç iyi durumda değildir:

Türkmençe [y] konsonant harfinin bir vokal olan /ɯ/ sesini göstermesi çok uygunsuz bir tercihtir. Bunun yanı sıra [ý] harfi ise dünyada tanınmayan bir yaratmadır ve /y/ konsonantı için kullanılmaktadır. Yeni Türkmen alfabesinde gelenek ve alışkanlıkların dışında iki harf yaratılmıştır.

Özbekçe ise bir Türk dili olmasına rağmen yeni Özbek alfabesinde 1990’lı yılların etkisi ile Amerikanizm izleri doludur: Bir ses karşılamak için 2 harf kullanmakla Morfoloji kanunlarının dışında kalmıştır. Orhun-Yenisey yazıtlarından beri her Türk dilinde olan /ö/ vokali için [o’] harfi yaratılmıştır: Milletın adını yazmak için kelimenin ortasında kesme yazılmaktadır: O’zbek. Ayrıca uyg’onish “uyanış” sözündeki velar ga sesi için [g’] harfi uydurulmuştur, bu harf de bulunduğu kelimeyi ortasından kesmektedir. Ancak /ç/ ve /ş/ sesleri için [ch] ve [sh] harflerini kullanmak güzel ve kuvvetli bir Türk yazı dili olan Özbekçeyi Avrupa dillerinden biri olma kompleksine sokmuş gibidir: yoshlik “gençlik”, O’zbek she’riyati “Özbek şiiriyeti”; yoldosh = yoldaş; sozchi = sözçi. Nihayet repressiya kurbanı büyük Özbek şairi Aldülhamid Çolpan’ın adı: Cho’lpon diye yazılmaktadır.

Bu iki Türk yazı dilinin gelecekte tekrar bir alfabe reformuna ihtiyacı olacak gibidir.

7. Alfabede ses değeri olmayan kalınlaştırıcı [Ბ] veya inceltici [Ბ] gibi ilave işaretlere gerek yoktur. “Millî Alfabe” 5-6 altı yaşındaki çocuklarımıza öğreteceğimiz basit ve pratik bir yazı vasıtası olmalı, milletin her alandaki ve her yaştaki insanlarından fonetik uzmanı olması beklenmemelidir.

8. İnternette <http://www.lexilogos.com/clavier/kazakh.htm> sayfasında dünyadaki bütün dillerin klavyeleri vardır. Aynı sayfada uluslararası olmayan yerel dillerin klavyelerindeki harflerin sayısı şöyledir: Bulgarca 30;

Makedonca 31; Modern Yunanca 31; Belarusça 32; Gürcüce 33; Uygurca (Arap esaslı) 33; Moğolca 34; Ermenice 39; Kazakça 42. Kazak klavyesini 42 harfi olan bir dil olmaktan kurtarmak gerekiyordu! Yeni Latin Kazak alfabesinin 32 harf ile sınırlandırılması çok sevindiricidir. Millî ihtiyaçlara cevap veren basit ve pratik bir alfabe ile toplumun gelişmesi mutlaka daha da hızlanacaktır.

9. Ayrıca bu pratik alfabe ile Orta Asya'nın ortasında Avrupa kıtası kadar büyük bir memleketin dilini öğrenecek yabancılar için de çekici bir dil halinde uluslararası bir karakter kazanacaktır. Latin yazısını tanıyan yabancılar hiçbir yazı duvarına takılmadan güzel bir kültür dili olan Kazakçayı öğrenebilecektir.

XX. asır başında Kazak halkının medeniyet abidesi olarak yükselen Ahmet Baytursın gibi büyük aydınların yaşama imkanı bulamadıkları bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin "memleket dili" için attığı bu tarihî adım, Türkiye, Türk Dünyası ve bütün medeni dünyanın alkışını hak etmektedir.

Kaynaklar

Atsız H. N. (1973) *Altın Elbiseli Adam Hakkında Yeni Bilgiler*. Ötüken, Haziran 1973, Sayı 8.

Diyanet İşleri Başkanlığı (1973) *Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı*. Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan. İstanbul: "Edebiyat Fakültesi".

Esin E. (1978) *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Eyice S. (1992) *BARTHOLD, Vasilij Viladimiroviç*. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yayımı, yıl: 1992, cilt: 5, 85-87.

Giritli İ. (1988) *Harf İnkılâbı ve Atatürk*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt V, sayı 13, 31-35.

Nazarbayev N. (2017) *Bolaşakka Bagdar: Ruhaniy Jangıruv* (<http://okg.kz/bilik/item/8247-bolashakka-ba-dar-rukhani-zha-yru>)

Oraltay H. (1971) *Altın Elbiseli Adam*, Türk Kültürü, IX, 100, 1971.

Öner M. (1996) *1926 Bakı Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı*, 29-30 Kasım 1996, TDK: 726, Ankara, 1999, 13-25.

Öner M. (2006) *Atatürk ve Türk Lehçeleri*. Türk Dili XCII Sayı 655, Temmuz-2006, 92-104.

User H. Ş. (2006) *Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Yazı Sistemleri*. İstanbul: "Bilge Kültür Sanat".

Williams M. O. (1929) *Turkey Goes to School*. The National Geographic Magazine January 1929, 95-102.